

מצוות התלויות בארץ

הרב אלי הולנדר

מהן מצוות התלויות בארץ

אם נשאל אדם מה כוונת הביטוי "מצוות התלויות בארץ", מסתמא יענה שאלו מצוות הנוהגות רק בארץ ישראל, מצוות "ציוניות", מצוות "צבריות". להלכה, ודאי נכון הדבר, מצוות התלויות בארץ נוהגות דוקא בארץ (פרט ליוצאים מן הכלל¹). אולם אם נתבונן, נבחין כי אי אפשר לומר שזו ההגדרה למצוות אלו. כך אומרת המשנה בקידושין (פ"א מ"ט):

כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ, חוץ מן הערלה וכלאים, ר' אליעזר אומר אף החדש.

אם פירוש הביטוי "מצוות התלויות בארץ" הוא מצוות הנוהגות בארץ ישראל, המשנה לא הייתה טורחת לומר שמצוות אלו נוהגות בארץ ישראל. הרי זה פשיטא! אם כן, מה פירוש הביטוי "מצוות התלויות בארץ"?

מצוות שנוהגות החל מהביאה לארץ

הגמרא בקידושין (ל"ז ע"א) שואלת בעצמה שאלה זו:

מאי 'תלויה' ומאי ש'אינה תלויה'? אילימא 'תלויה' דכתיב בה ביאה, וש'אינה תלויה' דלא כתיב בה ביאה, והרי תפילין ופטר חמור דכתיב בהן ביאה ונוהגין בין בארץ בין בחוץ לארץ!

הגמרא מציעה אפשרות, שמצוות התלויות בארץ הן מצוות שהתורה כותבת עליהן שהן ינהגו "כי תבואו אל הארץ". על מצוות כאלו אומרת המשנה שהן נוהגות רק בארץ. היינו חושבים שמצוות אלו נוהגות לעולם, מאז שעם ישראל הגיעו לארץ בימי יהושע, גם בחוץ לארץ וגם בזמן הגלות, ומלמדת המשנה שנוהגות רק בארץ.

אך הגמרא דוחה אפשרות זו, כיוון שמצינו מצוות שהתורה כותבת לגביהן ביאה, ואף על פי כן נוהגות גם בחוץ לארץ - תפילין ופטר חמור.²

¹ כמבואר במשנה לקמן.

² שעליהן נאמר (שמות יג, יא): "וְהָיָה כִּי יִבְאֶדָה ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי...".

יש מי שאומר,³ שגדר זה, שמצוות התלויות בארץ הן מצוות שכתוב בהן ביאה, לא נדחה לגמרי, ולמסקנה מצוות התלויות בארץ הן רק כאלו שהן גם תלויות בארץ (כפי שנגדיר לקמן) וגם כתיב בהן ביאה. אולם פשט הגמרא, וכך מקובל להבין,⁴ שגדר זה נדחה לגמרי, ולמסקנה מצוות התלויות בארץ הן לאו דוקא כאלו שכתוב בהן ביאה.

מצוות שקשורות לקרקע

ממשיכה הגמרא בקידושין (שם) ומציעה אפשרות נוספת:

אמר רב יהודה: הכי קאמר כל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ, חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ. מנא הני מילי? דתנו רבנן: 'אלה החוקים' - אלו המדרשות, 'המשפטים' - אלו הדינים, 'אשר תשמרו' - זו משנה, 'לעשות' - זו מעשה, 'בארץ' - יכול כל המצות כולן לא יהו נוהגים אלא בארץ? תלמוד לומר: 'כל הימים אשר אתם חיים על האדמה'. אי 'כל הימים' יכול יהו נוהגים בין בארץ בין בחוץ לארץ? תלמוד לומר: 'בארץ'. אחר שריבה הכתוב ומיעט, צא ולמד ממה שאמור בענין: 'אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם' - מה עבודת כוכבים מיוחדת שהיא חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ, אף כל שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוץ לארץ.

הגמרא מגיעה למסקנה שמצוות התלויות בארץ הן מצוות הקשורות לקרקע, מצוות "חקלאיות", והמשנה מלמדת שמצוות אלו נוהגות דווקא בארץ ישראל.

נראה מכך, שרק ארץ ישראל נחשבת ארץ, קרקע. חוץ לארץ אינה ארץ, אינה קרקע. וראיות נוספות לכך:

אומר דוד המלך בתהילים (כד): "לְדוֹד מְזֻמֹּר לְה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָה... כִּי הוּא עַל יַמִּים וְסֻדָּה...". היינו חושבים ש"הארץ" בפסוק זה היא העולם, אולם מפירוש הרשב"ם (בבא בתרא ע"ד ע"ב, ד"ה 'כי הוא') עולה שהכוונה היא דווקא לארץ ישראל!

ועוד, אומר שלמה המלך במשלי (ח, כו): "עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחֻצוֹת...". גם כאן היינו חושבים שהארץ היא העולם, אולם הגמרא בתענית (י' ע"א) מבארת ש"ארץ" זו ארץ ישראל, ו"חצות" אלו שאר הארצות.

מעין זה אפשר לדייק בגמרא בערכין (כ"ט ע"א) - "מקרקעי דחוצה לארץ כמטלטלי דארץ ישראל דמי" - הקרקע בחוצה לארץ היא לא קרקע, היא מטלטלין.

³ כך מופיע בקרבן אהרון על תורת כהנים (אמור י"א), וכן מובא בשם החתם סופר.

⁴ הרב קליערס, בספרו "תורת הארץ", מדייק כן מרש"י, תוספות, ר"ש, ברטנורה ורמב"ם.

וכן בברכת השנים אומרים "ותן ברכה על פני האדמה", והכוונה דווקא לארץ ישראל, והראיה לכך שב"הביננו", כשאומרים זאת בקיצור, אומרים "ודשנו בנאות ארצך", ומשמע שה"אדמה" היא דווקא ארץ ישראל.⁵

מכל זה משמע, אם כן, שדוקא ארץ ישראל היא ארץ, קרקע.⁶

ואם תקשה, הרי גם בחוץ לארץ אדם עומד על גבי קרקע, ואינו תלוי באויר. יש לומר, שמה שיש שם, זה לא קרקע, זה לא ארץ. זה רק נקרא כך בהשאלה, על שם הקרקע / הארץ האמיתית - ארץ ישראל!

אף שזה נשמע מיוחדש, מצינו מעין זה גם לגבי דברים אחרים:

הקב"ה הוציא את עם ישראל ממצרים "ביד חזקה ובזרוע נטויה". וכי לקב"ה יש יד וזרוע! רגילים להסביר שזה נאמר בהשאלה, לשבר את האוזן, כלשון בני אדם. אולם השל"ה הקדוש מפרש אחרת. על פי הסברו ההיפך הוא הנכון. לנו, לבני אדם, אין יד וזרוע! "יד" אמיתית זה איזשהו כח שיש לקב"ה. יש איזשהו דמיון בין כח זה לבין האיבר באדם המכונה "יד", ולכן היד שלנו נקראת יד בהשאלה, ובהשתלשלות לשונית, על שם היד ה"אמיתית" של הקב"ה! הוא הדין בזרוע, הוא הדין בכל האברים שלנו, והוא הדין בכל המילים שבלשון הקודש.⁷

⁵ ראייה זו שמענו מהרב נחום ברנסון (ששמע זאת מרבו, הרב דרוקמן), בימיה האחרונים של גוש קטיף תובב"א, בעת ששהינו, קבוצה מהישיבה, בישוב מורג. בס"ד שנזכה בקרוב לחזור לגוש קטיף, "ודשנו בנאות ארצך" במהרה בימינו אמן!

⁶ וכך התבטא הראי"ה קוק (מאמרי ראי"ה, עמוד 461): "אנו קוראים את ארצנו הקדושה 'ארץ ישראל' כדי לשבר את האוזן, אבל כדי לשבר את הלב אנו קוראים אותה 'הארץ' שתם, כי בשבילנו, בשביל כנסת ישראל, הארץ היא ארץ ישראל. זהו העולם שלנו..."

⁷ וזו לשון השל"ה הקדוש (תולדות אדם וחווה, בית אחרון): "כן הם כל תיבות לשוננו הקודש, וכל התיבות הם למעלה, וכל מה שיש למטה בגשמיות הוא התפשטות והשתלשלות השפע מלמעלה, שנשתלשל ממדרגה למדרגה אלף אלפי אלפים, עד שנתגשם בעולם הזה הגשמי. והנה הדבר הזה שנקרא בשם הזה, הוא שמו באמת למעלה בשרשו, כי שם מקור אלו האותיות וחיבורן, רק שכל חבל ההשתלשלות נקרא בשם זה מושאל משרשו... כך אני אומר זה הרוחני, כח היד של אדם הנקרא 'יד', אין שמו העצם 'יד', רק הוא מושאל. וכן 'עין' המורה על כח ראות העין, וכן 'אוזן' המורה על כח שמיעת האוזן, כל השמות כולם הם מושאלים, כי יד תחת יד, עין תחת עין, רגל תחת רגל, וכן כולם. רצוני לומר, הלשון הוא קודש, כלומר, נקרא יד למעלה במקום קודש. ואחר כך בהשתלשלות כל העולמות מענין לענין ומענין לענין, רבבות מדרגות בכל מדרגה נקרא 'יד', אמנם בהשאלה. ויד זו תחת יד זו, וזו תחת זו, עד מקור הקדושה שהוא יד בעצם... ואז מובן, כי אדרבה כל אברי פרקי מרכבה שמותם בו יתברך בעצם, והוא אדם העליון. ושמות כוחות אברים שלנו הוא בשאלה, ונקראים כן על שם שהם סימן למה שלמעלה... וזו הייתה חכמת אדם הראשון אשר קרא שמות לכל דבר, כדי שיוכר על ידי השם ההוא, עד שנאמר שהייתה מעלתו בזה גדולה ממלאכי השרת, כי ברוח הקודש שעליו, בנה אותיות ומלות מיוחדות עם הדבור הפנימי, בשביל שהשמות ההם יורו על שורש הדבר ההוא... באמת יש להקשות לפום ריהטא על הדרך הנזכר לעיל, מה שאמרו רבותינו ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם, כדי לשבר האוזן. ולדידי הוא להיפך, שבו יתברך השמות אמיתיים, ודברי לשון בני אדם הם נקראים כך דרך שאלה..."

אפשר לומר אותו דבר גם על התפילין של הקב"ה. אומרת הגמרא בברכות (ו' ע"א):

אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין? שנאמר: 'נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו'. 'בימינו' זו תורה, שנאמר: 'מימינו' אש דת למו'. 'ובזרוע עזו' אלו תפילין, שנאמר: 'ה' עוז לעמו יתן...'.⁸

כשקוראים זאת תמהים, וכי הקב"ה מניח תפילין?! מתגנבת לראש מחשבה: זה לא ממש תפילין, זה מעין תפילין. על פי דברי השל"ה הקדוש הנ"ל נראה לבאר שלנו אין ממש תפילין, לנו יש רק מעין תפילין. התפילין האמתיות הם של הקב"ה, וכיוון שיש איזה שהוא דמיון בין התפילין שלו לבין מה שאנו שמים על הראש והיד, אנו קוראים לתפילין שלנו תפילין, בהשאלה, בהשתלשלות לשונית.

אותו רעיון נכון גם לגבי חתונה. "ישיש עלייך אלוקיך כמוש חתן על כלה". אנו רגילים להבין, שחתן וכלה שבאים בברית הנישואין זוהי חתונה, והקשר בין עם ישראל לקב"ה, אנו מתפללים, שיהיה כעין הקשר של חתן וכלה. אולם, נראה שההיפך הוא הנכון. הקשר בין עם ישראל והקב"ה, כשהוא בטהרתו, זוהי חתונה אמיתית! חתונה של חתן וכלה, היא מעין החתונה האמיתית.⁸

כפי שלאוכל של שבת יש תבלין מיוחד, תבלין של שבת, ואותו אוכל ביום חול הוא לא אותו דבר, כך גם אם האוכל הוא של ישראל, יש לו תבלין מיוחד. ותבלין זה הוא שנותן לחם טעם לחם. כך אומרת הגמרא בסנהדרין (ק"ד ע"ב):

אמר רבה אמר ר' יוחנן: כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם, ושאינו אוכל מלחמן של ישראל אינו טועם טעם לחם.

הגמרא אומרת שאם אינו לחם של ישראל, אין לו טעם לחם. ניתן להבין את כוונת הגמרא, שלחם של ישראל הוא לחם, ולחם שאינו של ישראל איננו לחם, הוא רק מעין לחם, נקרא לחם רק בגלל הדמיון שלו לחם של ישראל.

על פי כל זה נראה לומר, שארץ אמיתית היא דווקא ארץ ישראל. כל שאר הארצות קרויות ארץ רק בהשאלה ובהשתלשלות לשונית, על שם הארץ האמיתית – ארץ ישראל.

⁸ בספרו של הרב חיים סבתו, "אמת מארץ תצמח" (עמוד 42), מובא רמז לכך: האשה נקנית בשלושה דרכים: בכסף בשטר וביאה (ריש קידושין). כלומר, באחד משלושת דברים אלו. עם ישראל נקנים לקב"ה בכל שלושת דרכי הקנין! כסף – ביזת מצרים וביזת הים, "יצאו ברכוש גדול". שטר – מתן תורה. ביאה – אורייתא וקב"ה וישראל חד הוא.

על פי זה ניתן לבאר את דבריו המפתיעים של הגר"א (שיר השירים א, ג) :

ישראל נפשותם מן ארץ ישראל, והם דבוקים בה, אבל האומות העולם אינם מקבלין רק מן השמים בכללות מפאת רוחם, וישראל לבדן נוטלין גם ביחוד מן הארץ.

ישראל יונקים מלמטה, והגויים מלמעלה! נראה לבאר: הארץ מגדלת את האדם, מצמיחה אותו, כמו עץ. אולם, זה קורה רק בארץ ישראל, כי רק היא ארץ. חוץ לארץ אינה ארץ. אין לה את הסגולה שיש לארץ - להצמיח אדם. לכן רק עם ישראל, שמקומם בארץ ישראל, יונקים מן הארץ (זאת כנראה בנוסף לכך שהם גם יונקים מהשמים). הגויים לא יכולים לינוק מארצותיהם, ולכן הם יונקים רק מהשמים. עוד יש לבאר, שגם עם ישראל יונקים מהשמים, אלא שלינוק מארץ ישראל פירושו לינוק מהשמים, כי ארץ ישראל היא השתלשלות שמימית. כפי שמופיע בדברי הב"ח (אורח חיים רח): "קדושת הארץ הנשפעת בה, מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת".⁹

מצוות שארץ ישראל מקיימת!

עד עתה הגדרנו מצוות התלויות בארץ כמצוות "חקלאיות", מצוות שקשורות לקרקע, וראינו שהמשנה בקידושין אומרת שמצוות אלו נוהגות רק בארץ ישראל. אולם, קשה על כך כמה קושיות:

1. ישנן מצוות נוספות שקשורות לקרקע, ואף על פי כן אינן מוגדרות כ"מצוות התלויות בארץ", ונוהגות גם בחו"ל.¹⁰
2. חלק נכבד מהמצוות התלויות בארץ נוהגות גם בחו"ל. במשנה בקידושין לעיל מופיע במפורש שערלה וכלאי הכרם נוהגות גם בחו"ל, וכן חדש וחלה.¹¹ אם כן, למעשה, הדין, הכלל, שמצוות התלויות בארץ נוהגות רק בארץ, מתקיים יחסית רק במעט מצוות: שביעית, תרומות ומעשרות, מתנות עניים.
3. מה מיוחד בכך שמצוות התלויות בארץ נוהגות רק בארץ ישראל? הרי, לא רק מצוות התלויות בארץ נוהגות רק בארץ. בעיקרון, כל המצוות נוהגות רק בארץ ישראל, ובחו"ל

⁹ ובהמשך דברי הב"ח שם: "ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו (ברכת מעין שלוש), 'ונאכל פריה ונשבע מטובה', כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה".

¹⁰ איזה מצוות? נפרט לקמן.

¹¹ שו"ע יורה דעה (שכב, ג): "מפרישין חלה בחוצה לארץ מדברי סופרים, כדי שלא תשכח תורת חלה מישראל".

הן נוהגות רק בתור "הציבי לך ציונים", כדי שעם ישראל לא ישכח בגלות את קיום המצוות, אלא יזכור אותם לקראת חזרתו לארץ. כך אומרים חז"ל בספרי (עקב ז):¹²

'ואבדתם מהרה' – אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לח"ל, היו מצויינים במצוות, שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וחזרה בבית אביה אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך, וכשתחזרי לא יהו עליך חדשים. כך אמר להם הקב"ה לישראל: בני היו מצויינים במצוות, שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חדשים, שירמיהו אמר 'הציבי לך ציונים' - אלו המצוות שישראל מצויינים בהם.

עקב קשיים אלו, מתבקש לומר שמצוות התלויות בארץ אכן הינן מצוות הקשורות לקרקע, מצוות "חקלאיות". אולם אין אלו רק מצוות בהן אנו עושים פעולה בקרקע, פעולה מסוימת בצמח מסוים, אלא מצוות שגם כביכול גידולי הקרקע מקיימים, הקרקע מקיימת. לא רק מצוות גברא על האדם, אלא גם מצוות חפצא על הארץ וגידוליה. כחלק מהיותם מצוות 'חפצא', אכן מצינו שמצוות אלו גם מחילים דין ב'חפצא' - בארץ ובגידוליה: בערלה מצינו שיש איסור הנאה, ומצינו שהפירות נאסרים בלי שום פעולה שהאדם עשה בפירות. בכלאי הכרם יש איסור הנאה. בתרומות ומעשרות, ובחלה – אם לא הפריש הפירות הם טבל. שביעית – אפקעתא דמלכא.¹³ מתנות עניים – שייד לעניים גם בלי שהאדם יתן להם.¹⁴

וכך הגדיר את הדברים הרב משה קליערס מטבריה, בספרו "תורת הארץ" (ח"א פרק א),¹⁵ שמצוות התלויות בארץ אינן רק מצוות גברא, על האדם, אלא גם מצוות על החפצא, הארץ וגידוליה.¹⁶

¹² והדברים מובאים ברש"י (דברים יא, יח, ויתכן וזו גם כוונת רש"י בשיר השירים א, ח), ובהרחבה ברמב"ן (ויקרא יח, כד – כה, ודברים יא, יח).

¹³ בבא מציעא ל"ט ע"א, בבא מציעא ק"ו ע"א.

¹⁴ הרחבה על כך בקובץ שיעורים ב, ז.

¹⁵ הרב קליערס עסק בהרחבה במצוות התלויות בארץ, ונחשב לאחד מברי הסמכא המרכזיים במצוות אלו.

¹⁶ הרב קליערס מחזק זאת גם מדברי רש"י בקידושין ל"ז ע"א: "חובת הגוף – היינו... אינה מוטלת לא על הקרקע ולא על גידוליו, אלא על גופו של אדם... חובת קרקע – שמוטלת על הקרקע או גידוליו...". וכן מפנה הרב קליערס לדברי תוספות בבבא בתרא פ"א ע"א: "דהתם גוף הפירות מחוייבין בתרומה, דטבל נינהו ואסורין באכילה, ולכך חשובין הן תלוין בארץ...".

על פי זה יתורצו כל הקשיים שהעלנו לעיל:

1. אכן יש מצוות נוספות שנוהגות בגידולי קרקע, אך הן לא מחילות מצב מסוים בקרקע, לא הקרקע מקיימת כביכול את המצוה. מצוות שנוהגות בגידולי קרקע, שמחילות מצב מסוים בגידולי קרקע עצמם, הן מצוות התלויות בארץ, ואילו מצוות שנוהגות בגידולי קרקע, שלא מחילות מצב מסוים בגידולי קרקע, אינן מצוות התלויות בארץ.

אילו מצוות נוספות מצינו, שנוהגות בגידולי קרקע, ואינן מצוות התלויות בארץ? ארבעת המינים, סוכה (הסכך), שהוא החלק העיקרי בסוכה, צריך להיות מגידולי קרקע, מצה. אמנם, מצוות אלו, אפשר לטעון שהן לא מצוות שהאדם מקיים בגידולי קרקע, אלא מצוות שהאדם מקיים עם גידולי קרקע (ועל פי זה אין הכרח שמצוות התלויות בארץ הן מצוות חפצא, דיתכן שהם מצוות גברא, והחילוק הוא בין מצוות שהגברא מקיים בגידולי קרקע, למצוות שהגברא מקיים עם גידולי הקרקע), אולם מצינו מצוות שהן בצורה מובהקת יותר מצוות שהאדם מקיים בגידולי קרקע, ואף על פי כן אינן נחשבות מצוות התלויות בארץ: "לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ" (דברים כה, ד), והמצווה שמותר לפועל לאכול מגידולי הקרקע (דברים כג, כה – כו): "כִּי תִבֵּא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ, וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנִפְשֶׁךָ שְׂבַעֲךָ... כִּי תִבֵּא בְּקֹמֶת רֵעֶךָ וְקִטְפָתָהּ מְלִילֶת בְּיָדְךָ..."

הרב משה קליערס (שם), אומר שאמנם ארבעת המינים, סוכה, מצה, עדיין אינן ראייה מוחלטת לכך שמצוות התלויות בארץ הן מצוות חפצא, מהטעם הנ"ל. אולם "לא תחסום שור בדישו" ומצוות אכילת הפועל, הן כבר ראייה מוחלטת לכך שמצוות התלויות בארץ הן מצוות חפצא¹⁷ (ואחרי שהחילוק מוכח ממצוות אלו, בין מצוות גברא למצוות חפצא, ממילא נראה שגם סוכה, ארבעת המינים ומצה, נכנסים באותה קבוצה עם "לא תחסום" ומצוות אכילת הפועל. ואין חילוק בין מצוות שמקיימים עם גידולי הקרקע, למצוות שמקיימים בגידולי קרקע, אלא בין מצוות גברא למצוות חפצא. מצוות התלויות בארץ כוללות מצוה על החפצא, לאפוקי ממצוות שהן רק מצוה על הגברא, אף שמקיימם עם גידולי קרקע / בגידולי קרקע).

2. אכן חלק ממצוות התלויות בארץ נוהגות גם בחו"ל, אך כאשר מקיימים אותן בחו"ל, צריך לומר שאין את אותה ייחודיות של קיום מצוה זו בארץ, שאז המצוה היא חפצא, הארץ מקיימת את המצוות.

¹⁷ הרב קליערס חוזר על כך שוב ושוב, כמה פעמים, שמ"לא תחסום" ומצוות אכילת הפועל, מוכח, שמצוות התלויות בארץ הם מצוות חפצא. הוא מביא ראייה גם מדברי רש"י (בבא מציעא צ"ב ע"א, ד"ה 'או משל שמים') שמדמה אכילת פועל משל בעל הבית לשאר מתנות עניים.

3. אכן כל המצוות קיומן השלם הוא רק בארץ ישראל, אך במצוות התלויות בארץ, לא רק האדם מקיים בארץ את המצוה בשלמות, אלא הארץ עצמה מקיימת, כביכול, את המצוה!

אם כן, מצוות התלויות בארץ, הן מצוות שהארץ מקיימת!
ניתן להביא ראיה נוספת לענין, ממסכת עבודה זרה (כ' – כ"א). אומרת המשנה:

אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות ... דברי רבי מאיר

והגמרא שואלת (שם כ"א ע"א):

מאי אין צריך לומר שדות? אילימא משום דאית בה תרתין, חדא חניית קרקע וחדא דקא מפקע לה ממעשר (הסוגיא הולכת לפי מ"ד שיש קנין לגוי להפקיע מידי מעשרות), אי הכי בתים נמי איכא תרתין, חדא חניית קרקע וחדא דקא מפקע לה ממוזזה! אמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר הוא.

הגמרא שואלת: מדוע איסור השכרת שדות לגויים חמור יותר מאיסור השכרת בתים? ועונה משום שבשדות בנוסף לאיסור "לא תחנם", יש גם בעיה ש"מפקע לה ממעשר". הגמרא מוסיפה ומקשה, הרי גם בבתים בנוסף לאיסור "לא תחנם", יש גם בעיה ש"מפקע לה ממוזזה". ודוחה זאת באומרה: "מזוזה חובת הדר הוא". מזוזה היא לא חובת הבית, אלא חובת האדם שדר בבית. משמע שבמעשר זה לא כך, מעשר אינו רק חובת הדר, חובת האדם שבקרקע, אלא חובת הקרקע!

הגמרא אמרה זאת בהסבירה את דברי ר' מאיר, לפיו האיסור הוא בין בשדות ובין בבתים, והגמרא מסבירה מדוע דברי ר' מאיר מנוסחים באופן שלפיו איסור שדות חמור יותר. להלכה קי"ל כדעת ר' יוסי שם, שאכן מחלק למעשה בין שדות ובין כרמים, "רבי יוסי אומר: בארץ ישראל משכירין להם בתים אבל לא שדות" (וכן סובר ר' מאיר בסוריא), משום שבשדות האיסור הוא חמור יותר, כמו שביארנו, ואילו בבתים – מזוזה חובת הדר הוא. בלשון המתומצתת של הגמרא (שם):

מאי טעמא? שדות דאית בהו תרתין גזרו בהו רבנן, בתים דלית בהו תרתין לא גזרו בהו רבנן. (וכן מסבירה הגמרא גם גבי ר' מאיר בסוריא)

ובסוריא אומר ר' יוסי, וכן להלכה, יש לחלק בין מכירה לבין השכרה: "ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות" (וכן סובר ר' מאיר בחו"ל). גזירה אטו ארץ ישראל. ומדוע בשדות גזרו שרק משכירין ולא מוכרין, ואילו בבתים לא גזרו ושרי אף למכור?

שוב מסבירה הגמרא (שם):

שדה דאית בה תרתי גזרו בה רבנן, בתים דלית בהו תרתי לא גזרו בהו רבנן (וכן מסבירה הגמרא גם גבי ר' מאיר בחו"ל)

סוגיה זו מחזקת את שאמרנו, שמצוות התלויות בארץ, הן מצוות שהארץ מקיימת! וכך מופיע בשיחות הרצי"ה (בהר, סדרה א):

לארץ ישראל יש נשמה ושייכות לחלות מצוות. זה שייך לסודות התורה והארץ. ארץ ישראל היא בריאה מיוחדת, בין אם הדבר מובן לנו עכשיו בין אם איננו מובן.

את העובדה שהארץ כביכול מקיימת מצוות התלויות בארץ, רואים במיוחד במצוות השמיטה (ויקרא כה, ב): "כִּי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם, וְשִׁבְתָהּ הָאָרֶץ שְׁבַת לַה' – משמע שהארץ עצמה מצווה לשבות. וכך כתב הרמב"ם במנין המצוות בריש הלכות שמיטה ויובל: מצות עשה "שתשבות הארץ בשביעית ממלאכתה". ובשיחות הרצי"ה (שם, סדרה ב):

ושבתה הארץ שבת לה' – נפגשים פה בעצם קדושת הקרקע, בענין האלוקי של הקרקע... לכן נאמר 'ושבתה הארץ', שבת הארץ. הארץ שובתת והעם שובת. הכל ענין אחד.

וכן נראה גם מדברי האבני נזר, והוא מוסיף שכשם שהאדם, ככל שהוא מקיים יותר מצוות, הוא מתקדש יותר, כך ארץ ישראל, ככל שמתקיימים בה יותר מצוות התלויות בארץ, היא מתקדשת יותר. כך מופיע בשו"ת אבני נזר (יורה דעה תנו בסוף התשובה):

על ידי קיום המצוות בארץ ישראל, בפרט מצוות התלויות בארץ, ירבה בה קדושה וברכה, כי מצוות התלויות בארץ נקראו חובת קרקע. **וכמו האדם בקיום המצוות תתחזק נשמתו, כן הארץ בקיום מצוותיה יתרבה קדושתה**, וברכת הארץ תלויה בקדושתה, כי ברכת הארץ איננה טבעית רק אלוקית. ואם כן לרגלי מרבית האנשים אשר יקיימו מצוות התלויות בארץ כן יהיה ברכת ה' בפירותיה.

ארץ ישראל היא "ארץ החיים", ולכן היא מקיימת כביכול מצוות. מצינו שגם הקב"ה מקיים מצוות¹⁸ - מניח תפילין,¹⁹ מתפלל²⁰ ועוד, וגם ארץ ישראל, ארץ הקודש, מקיימת מצוות.

¹⁸ ירושלמי ראש השנה א, ג, שמות רבה ל, ט, ויקרא רבה לה, ג, סוטה י"ד ע"א.

מצוות התלויות בארץ אלו לא רק מצוות שיש להם קשר עם הארץ, אלא מצוות שתלויות בארץ, כלומר קיימות בזכות קדושתה המיוחדת של הארץ, כי היא זו שמקיימת אותם. ראינו לעיל שדוקא ארץ ישראל היא ארץ. אם כן, דוקא בארץ ישראל יש את הסגולה המיוחדת, של ארץ שמקיימת מצוות. כיוון שמצוות התלויות בארץ מתקיימות על ידי ארץ ישראל, מובנת העובדה שמצוות אלו מתקיימות בשלמות רק כאשר ארץ ישראל בשלמותה.²¹ שנזכה לכך, במהרה בימינו אמן!

¹⁹ ברכת ו' ע"א (הובא לעיל).

²⁰ ברכת ז' ע"א.

²¹ ראה על כך אורות התחיה עמוד נ"ז – נ"ט, ועמוד קס"ג.